

Юридичні науки

УДК 341.6:341.231.14

Хохлова Діана Анатоліївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Хохлова Диана Анатольевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Khokhlova Diana

Student of the

Yaroslav Mudriy National Law University

Науковий керівник:

Маринів Іванна Ігорівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**«АБСОЛЮТНА» ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ЧИ
ПРИНИЗЛИВОГО ПОВОДЖЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО СТАТТІ 3 ЄКПЛ:
ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ
«АБСОЛЮТНЫЙ» ЗАПРЕТ ПЫТОК И БЕСЧЕЛОВЕЧНОГО ИЛИ
УНИЗИТЕЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ В СООТВЕТСТВИИ СО СТАТЬЕЙ 3
ЕКПЧ: ИНСТРУМЕНТ ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ ПРАВ ЗАКЛЮЧЕННЫХ
«ABSOLUTE» PROHIBITION OF TORTURE AND INHUMAN OR
DEGRADING TREATMENT IN ACCORDANCE WITH ARTICLE 3 OF
THE ECHR: AN INSTRUMENT FOR THE IMPROVEMENT OF THE
RIGHTS OF IMPRISONMENT**

Анотація. Проаналізовано сферу дії статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. На підставі рішень Європейського суду з прав людини досліджено розмежування понять катування і нелюдське поводження. Звернено увагу на абсолютність статті 3 Конвенції, незалежно від обставин та ситуацій. У статті визначаються різні типи позитивних зобов'язань держави з урахуванням практики ЄСПЛ.

Ключові слова: абсолютне право; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; позитивні зобов'язання; катування; нелюдське поводження; практика Європейського суду з прав людини.

Аннотация. Проанализировано сферу действия статьи 3 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. На основании решений ЕСПЧ исследовано разграничения понятий пытки и бесчеловечное обращение. Обращено внимание на абсолютность статьи 3, независимо от обстоятельств и ситуаций. Определяются различные типы позитивных обязательств государства с учетом практики ЕСПЧ.

Ключевые слова: абсолютное право, Конвенция о защите прав человека и основных свобод; позитивные обязательства; пытки; бесчеловечное обращение; практика Европейского суда по правам человека.

Summary. The scope of Article 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is analyzed. Based on the decisions of the ECtHR, the differentiation of the concepts of torture and inhuman treatment was investigated. Attention is drawn to the absolute nature of Article 3 of the ECHR. The article identifies types of positive obligations of the state, taking into account the case-law of the ECtHR.

Key words: absolute right; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; positive obligations; torture; case-law of the ECtHR.

Постановка проблеми. Аналізуючи статистику Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) за 2019 рік, можна стверджувати, що найбільша кількість скарг стосувалася: порушення прав на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 ЄКПЛ), заборону катувань та нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання (ст. 3 ЄКПЛ), справедливий суд (ст. 6 ЄКПЛ) та ін.

У 21-му столітті питання людської особистості, гідності, свободи та рівності є як завжди актуальним. Відповідно до статті 3 ЄКПЛ, поряд з правом на життя (ст. 2 ЄКПЛ) захищає базові цінності людини, без яких її нормальне життя є неможливим. У зв'язку з тим, що сфера застосування цього права є досить широкою, а ЄСПЛ виносить досить багато рішень щодо порушення країнами статті 3 ЄКПЛ, тому питання права людини не зазнавати катування чи інших форм жорстокого поводження чи покарання є актуальним [1].

Мета. Питання правильного розуміння змісту, тлумачення і застосування ст. 3 ЄКПЛ, а також особливості захисту ЄСПЛ права людини не зазнавати катування чи інших форм жорстокого поводження чи покарання, негативні та позитивні зобов'язання держави в контексті захисту прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи те, що прецедентне право ЄСПЛ є «живим» правом, яке розвивається, тому аналіз рішень цього органу є актуальним. Вагомий внесок серед науковців, котрі досліджували право людини, не зазнавати катування чи інших форм жорстокого поводження чи покарання, здійснили А. Бущенко, Ю. Зайцев, Є. Крапивін, В. Лутковська, М. Хавронюк, І. Фулей та інші.

Виклад основного матеріалу. У міжнародних актах «гідність» визнається основою всієї системи прав людини. Зокрема, відповідно до

Загальної декларації прав людини [2] та Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права [3]: закріплено заборону застосування тортур, катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, заборону піддавати особу медичним чи науковим дослідом без її вільної згоди, а також право кожного, хто позбавлений волі, на гуманне поводження і поважання гідності, властивій людській особі.

Підґрунтям цієї концепції є засадниче положення ст. 3 ЄКПЛ («Заборона катування»): «Ніхто не може бути підданий катуванню, нелюдському чи такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню» [4]. Якщо порівняти дане формулювання із статтями інших міжнародних договорів, то стаття 3 ЄКПЛ є дуже лаконічною і стислою, але, наспраді, у ній ховається надзвичайно широкий зміст та значущість, адже йдеться про невід'ємні права фізичної і моральної недоторканності людини [5].

Зокрема, ЄСПЛ наголосив, що «стаття 3 Конвенції містить у собі одну з найголовніших цінностей демократичних суспільств. Навіть за найбільш складних обставин, таких, як боротьба з тероризмом або з організованою злочинністю, Конвенція забороняє в абсолютному виразі тортури чи нелюдське або принизливе поводження чи покарання. На відміну від більшості важливих статей Конвенції і Протоколів № 1 та 4, стаття 3 не передбачає ні винятків, ні скорочень, навіть у разі крайньої суспільної необхідності, воєнного або надзвичайного стану, що загрожує життю нації». Решта прав можуть бути частково обмежені відповідно до умов, встановлених у ст. 15 ЄКПЛ.

Наприклад, у справі «Гефген проти Німеччини» ЄСПЛ зазначив у своєму рішенні, що «філософська основа абсолютної природи статті 3 не

дозволяє будь-яких винятків, виправдань чи балансування інтересів, незалежно від поведінки відповідної особи та природи правопорушення» [6].

Аналізуючи практику Суду, можна визначити складові правового явища:

- абсолютний характер такої заборони;
- диференціація дефініційних понять, які містяться у ст. 3 ЄКПЛ;
- принцип мінімального рівня жорстокості;
- негативні та позитивні зобов'язання держав щодо захисту людини.

Положення ст. 3 ЄКПЛ мають абсолютний характер щодо застосування і полягають у такому:

1) кожній особі, яка перебуває під юрисдикцією будь-якої держави-учасниці, гарантовано право на повагу до своєї гідності та захист від катувань і неналежного поводження з боку посадових осіб органів державної влади, закріплюючи одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства;

2) згідно зі ст. 15 Конвенції, держава зобов'язана дотримуватися положень цієї статті навіть під час війни, іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації;

3) ніщо не може бути виправданням для застосування катувань: навіть за умов боротьби з тероризмом чи організованою злочинністю держава-учасниця не має права відступати від положень цієї статті;

4) будь-яке застосування фізичної сили щодо позбавленої волі особи, яке вчинено без достатньої необхідності, хоч і викликаної її поведінкою, принижує людську гідність і є порушенням права, що визначено у ст. 3 Конвенції.

Ці ознаки є складовими абсолютності заборони неналежного поведження, а кожна з них є необхідною умовою для її дотримання.

Для диференціації понять, визначення критеріїв значущості шкоди, яку завдано гідності особи, Судом було введено «*принцип мінімального рівня жорстокості*», хоча вперше про це висловилася Комісія у справі відомій як «*Грецька справа*» [7]. Комісія, розмежовуючи дії, зазначила, що не кожний випадок неналежного поведження може підпадати під дію статті 3. Згодом у справі «*Ірландія проти Сполученого Королівства*» (1978), суд закріпив цей принцип, зазначивши про необхідність встановити факти, які підтверджують досягнення рівня жорстокості, яку можна було б вважати катуванням або нелюдським поведженням чи таким, що принижує людську гідність [8]. Ними можуть бути: тривалість негативного поведження, фізичні, психічні наслідки, стать, вік, стан здоров'я жертви.

Спроба визначити поняття катування вперше простежувалася в «*Грецькій справі*». Однак уже у справі «*Ірландія проти Сполученого Королівства*» визначення цих категорій зазнало змін в бік розширення сфери застосування: *катування* – навмисне нелюдське поведження, що призводить до серйозних і тяжких страждань; *нелюдське поведження чи покарання* – діяння, через які людині спричинено сильних фізичних чи розумових страждань; *поведження чи покарання, що принижує гідність* – знуцання, що мають викликати у жертви почуття страху, страждання і власної неповноцінності, а також принизити її гідність, зламати її опір [8].

Тобто, якщо поведження не можна кваліфікувати як катування, то його можна визначити як нелюдське поведження, а у випадку неможливості визначити поведження як нелюдське, воно є таким, що принижує гідність.

Суд під час вирішення питання, чи певне поведження з особою є таким, що принижує гідність, бере до уваги інформацію про те, чи полягала мета

цього поводження в приниженні і завданні образи цій особі. Однак навіть за відсутності такої мети, тобто реального наміру когось образити чи принизити, все одно може бути визнано порушенням ст. 3 ЄКПЛ (п. 30 Рішення ЄСПЛ «*Прайс проти Сполученого Королівства*» 2001 р. [9]. Не обов'язковим є також публічність приниження чи зневажання особи, хоча це буде суттєвим доказом під час вирішення справи. Проте для ЄСПЛ, щоб визнати порушення ст. 3 ЄКПЛ може бути достатньо того, «щоб особа була принижена у своїх власних очах, навіть якщо вона не є такою в очах іншої особи» (п. 175 рішення ЄСПЛ у справі «*Берктай проти Туреччини*» 2001 р.) [10].

Застосування терміна «*катування*» можливе у тих випадках, коли йдеться про нелюдське поводження з певною (спеціальною) метою. У справі «*Аксой проти Туреччини*» (1996 р.) Суд визнав, що заявник був підданий катуванню за наступних підстав: до нього було застосоване «палестинське повішання» під час перебування під вартою у Туреччині. Його руки були зав'язані за спиною, а його самого було підвішено в повітрі, в результаті чого руки були паралізовані, до його геніталій застосовували електрошок. [11]. Суд, зазначивши, що «поводження, якого зазнав заявник, могло бути вчиненим лише навмисно, оскільки його виконання потребує ретельної підготовки», до того ж «метою поводження із заявником під час його допиту було отримання зізнання або відомостей», відступив від позиції щодо розмежування цих понять за принципом порівняння тяжкості завданих страждань.

Отже, мета і навмисність стали ознаками, які визначають дії як катування і водночас взаємодоповнюючими компонентами, наявність яких є необхідною передумовою для саме такої кваліфікації цього явища.

Відповідно до ст. 3 ЄКПЛ держава повинна дотримуватись як негативних, так і позитивних зобов'язань. Аналізуючи судову практику

можна вирізнити такі аспекти порушень за статтею 3 ЄКПЛ: матеріальні (встановлення відповідальності державних органів за жорстоке поводження з особами, які тримаються під вартою) і процесуальні (не проведення ефективного розслідування, а також уникнення покарання представниками державних органів, відповідальних за таке жорстоке поводження).

Як стверджує проф. Мерілс (Merrills), Конвенція в основному зосереджена «не на тому, що держава повинна робити, а на тому, що вона робити не повинна; тобто на зобов'язаннях держави утримуватися від втручання у права індивіда. Лише декілька «виняткових» статей Конвенції прямо вимагають від держав «щось зробити» [12]. Проте, використовуючи принцип ефективності, Суд ухвалив, що навіть відносно тих положень Конвенції, які прямо не вказують на позитивні зобов'язання, іноді може виникати обов'язок держави «діяти певним чином».

Прикладом рішення ЄСПЛ, де було розглянуто питання щодо обов'язку держави проводити ефективне розслідування згідно зі ст. 3 ЄКПЛ, може бути справа «Джазар проти Македонії» [13]. У цій справі позивач скаржився, що зазнав жорстоких дій із боку поліції, які спричинили йому значні фізичні і психічні страждання, що можна прирівняти до катувань, нелюдського та принизливого поводження. Крім того, мало місце і процесуальне порушення ст. 3 ЄКПЛ у частині непроведення ефективного офіційного розслідування, здатного встановити і покарати винуватих осіб.

Стосовно порушення Україною ст. 3 ЄКПЛ. Зокрема, у справі «Карабет та інші проти України» від 17 квітня 2013 р. ЄСПЛ визнав порушення ст. 3 ЄКПЛ, а саме процесуальних і матеріальних аспектів [14]. Процесуальний аспект передбачає, що державні органи повинні проводити належне ефективне розслідування кожного випадку порушення ст. 3 ЄКПЛ. При цьому ЄСПЛ підкреслює, що «таке зобов'язання держави - це не

обов'язок результату, а засобів: не кожне розслідування обов'язково повинне бути успішним та дійти висновку, який збігається із думкою позивача щодо відповідних подій, однак воно, у принципі, має бути здатне призвести до встановлення фактичних обставин справи і, якщо звинувачення будуть доведені, до встановлення і покарання винних осіб». Тоді як, матеріальний аспект включає недотримання вимоги пропорційності (співмірності, виправданості) втручання у право.

У справі «*Каверзін проти України*» від 15.05.2012 р., суд встановив порушення статті 3, оскільки відбулось катування працівниками поліції, не було здійснено ефективного розслідування цього злочину, не було надано адекватної медичної допомоги, якої потребував заявник. У зв'язку з цим, Суд зобов'язав Україну вжити заходів і стосовно інших осіб, які перебувають в аналогічній ситуації до ситуації заявника і усунути ті проблеми, які призвели до порушення статті 3 ЄКПЛ. У цій справі Суд вважає, що є повторюваність проблем, які існують в Україні, зокрема до них належить жорстоке поводження з особами, які тримаються під вартою та відсутність ефективного розслідування такого твердження заявника.

Комісія Ланцета з питань правового визначення здоров'я чітко сформулювала ключову роль закону у поліпшенні громадського здоров'я і наголосила на тому, що «він залишається в основному недостатньо використаним і недостатньо зрозумілим». Цей коментар має на меті «пролити світло» на ЄСПЛ - правовий орган, який був і є важливим засобом для покращення здоров'я ув'язнених [15].

Хоча Конвенція не гарантує конкретного права на здоров'я чи права на охорону здоров'я людей, які перебувають під вартою, все ж вони звертаються до ЄСПЛ зі своїми скаргами щодо переповненості у в'язницях, поганих умов, відсутності засобів та поганої медичної допомоги. Ці випадки розглядаються

відповідно до статті 3 ЄКПЛ: заборона катувань та нелюдського чи принизливого поводження чи покарання, а випадки, коли особа, яка ув'язнена, померла, також можуть розглядатися відповідно до статті 2: право на життя.

Так, наприклад, у справі «*Махмут Кайя проти Туреччини*» ЄСПЛ у своєму рішенні від 28.03.2000 р. встановив порушення ст. 2 і ст. 3 ЄКПЛ, визнавши, що рубці на тілі свідчать, що померлого було піддано нелюдському і такому, що принижує гідність, поводженню. Порушення державою обов'язку захищати життя вважається не вжиття органами влади доступних їм заходів, що потребувалися для усунення реальної та безпосередньої загрози для життя, тому відбулось вбивство особи через відсутність заходів, які мали б вжити органи влади, щоб запобігти реальному ризику для життя [16].

Щодо аналізу змісту статті 3, ЄСПЛ визнав, що оскільки люди, які перебувають у в'язниці, майже повністю залежать від влади, на державу покладається загальний обов'язок захищати їх фізіологічне благополуччя. З цього загального зобов'язання ЄСПЛ визначив низку конкретних позитивних зобов'язань держави щодо ув'язнених. Ці зобов'язання включають: обов'язок забезпечити ув'язненим умови, сумісні з повагою людської гідності (справа «*Калашиников проти Росії*»), забезпечення належних умов тримання під вартою осіб з фізичними вадами (справа «*Прайс проти Сполученого Королівства*»), надання психіатричного лікування особам під вартою, які мають психічні захворювання (справа «*Кудла проти Польщі*»), надавати еквівалентні медичні послуги та своєчасну необхідну медичну допомогу («*Муйсель проти Франції*»); забезпечити загальне право на гігієнічні умови життя, включаючи доступ до належного туалету чи миючих засобів, чиста та

належна постільна білизна та одяг, а також доступ до їжі та води «розумної» якості у достатній кількості [9].

Це не означає, що Європейський суд з прав людини є «панацеєю». Процес подання заяв тривалий, складний і не завжди доступний для людей, які перебувають у в'язниці, а індивідуальна модель правосуддя не завжди підходить для втручання широких мас населення. Вплив рішень ЄСПЛ є обмеженим, хоча відіграє далеко не останню роль. Суттєві реформи стали наслідком визнання прав людини у в'язниці з таких питань: звільнення, формальні процедури дисципліни та спілкування із зовнішнім світом. Наприклад, боротьба із переповненістю є ключовим питанням покращення здоров'я ув'язнених, проте ця проблема зберігається, незважаючи на неодноразові висновки Суду про порушення умов в тюрмах у всій Європі [17].

Зважаючи на це, ЄСПЛ є важливим важелем для покращення здоров'я населення в тюрмах, а рівень захищеності, який надається, не є статичним. До 1998 року Суд лише дуже рідко виявляв, що умови тримання під вартою порушують права Конвенції. Однак, починаючи з 1998 року, кількість порушень суттєво зросла. Динаміка, що рухає еволюцію захисту Європейського суду з прав людини, багата і складна, але ця динаміка є важливою для розуміння того, як ЄСПЛ може бути використана як інструмент для покращення здоров'я ув'язнених. Крім того, розширення Ради Європи на схід призвели не лише до географічного зрушення в заявках, а й до суттєвих змін: перед Судом почали виникати нові питання щодо прав людини. Все більша кількість викликів щодо порушень статті 3 в таких країнах, як Україна, Росія та ін., де є труднощі переповнення та погані умови охорони здоров'я.

Наприклад, 30 січня 2020 року ЄСПЛ встановив, що Франція порушує ЄКПЛ через погані умови утримання в декількох в'язницях. Рішення у справі «*JMB та інші проти Франції*» подані 32 ув'язненими з кількох французьких тюрем [18]. Ці ув'язнені скаржилися на перенаселеність та антисанітарію, стверджуючи, що ці умови порушують статтю 3 ЄКПЛ, яка гарантує, що «ніхто не може зазнавати катувань, нелюдського чи принизливого поводження або покарання» та статтю 8, що захищає право наповагу до приватного життя. ЄКПЛ визнав порушення на користь підсудних стосовно статей 3 та 13.

Як підкреслюється у цьому випадку, переповненість є головною проблемою у французьких в'язницях. Суд зазначив, наприклад, що в'язниця з короткочасним перебуванням у Френесі, неподалік Парижа, на 1 січня 2019 року становила 197% зайнятості, тоді як тюрма з короткостроковим ув'язненням Німез, становила 205 %. Внаслідок такої переповненості заявники зазнали дуже перевантажених умов, у середньому лише 3 квадратні метри (приблизно 32 квадратні фути) на людину. Крім того, всі заявники скаржилися на близькість обідньої зони своєї камери до туалетів, які були відокремлені від решти камери лише завісою. Вони також скаржилися на поганий стан своїх камер, які були недостатньо вентилязовані та заражені гризунами й комахами. Деякі з засуджених також скаржилися на недостатнє освітлення, неналежну охорону здоров'я та напружений і насильницький клімат. Крім того, всі заявники були зачинені між 15 та 22 годинами на день.

Суд встановив, що ці умови порушують гарантію Європейської конвенції з прав людини проти нелюдського чи принизливого поводження, і постановив, що Франція повинна виплатити заявникам збитки у розмірі від 4 000 євро до 25 000 євро залежно від індивідуальних вимог.

Дійсно, Суд назвав переповненість французьких в'язниць «структурним явищем» і закликав уряд Франції розглянути можливість прийняття загальних заходів для поліпшення умов утримання [18]. Суд також визнав, що уряд Франції доклад зусиль для поліпшення умов ув'язнення, і деякі результати вже помітні. Наприклад, в'язниця Дюкос, єдина в'язниця на острові Мартініка, в 2015 році становила 213,7% в секції короткочасного перебування та 124,6% в решті в'язниці. До 1 січня 2019 року після реконструкції та при будівництві нового будинку рівень перезавантаження зменшився до 134% у секції короткочасного перебування та 86% у решті в'язниці. Французький уряд має на меті до 2027 р. побудувати 15000 нових тюремних місць.

Ці фактори поєднуються, з доктриною про те, що Конвенцію слід тлумачити на основі сучасних умов, щоб надавати своєчасний, практичний та ефективний захист Європейського суду з прав людини. Дійсно, Європейський Суд з прав людини спирається, наприклад, на керівні принципи ВООЗ, щоб встановити мінімальні стандарти, що стосуються програм протитуберкульозних в'язниць, і використовує звіти та стандарти Комітету з питань запобігання катуванням, щоб поступово розширювати розуміння наслідків тримання під вартою на здоров'я людей. Все це призводить до підвищення рівня охорони здоров'я ув'язнених.

Висновки. У міжнародних актах міститься положення про те, що усі люди, незалежно від будь-яких індивідуальних особливостей, народжуються вільними та рівними у своїй гідності, а також усі люди мають право на повагу до неї, незалежно від того, в яких обставинах перебувають: чи в місцях позбавлення волі, чи лікарнях. У зв'язку з цим на міжнародному рівні заборонено застосування катування та інших форм жорстокого поводження чи покарання. Ця заборона є абсолютною, незалежно від обставин, ситуації, в якій перебуває потерпілий, адже такі діяння, які підлягають кваліфікацію ст. 3

ЄСПЛ приносять каліцтво та/або сильні фізичні чи душевні страждання, а це порушує одну з головних цінностей людини – її гідність. А гідність, відповідно до міжнародних стандартів, властива всім людям, без винятку, а з неї, як і з права на життя, випливають усі інші права людини.

Тому, кожна людина (незалежно від обсягу її дієздатності чи будь-яких індивідуальних особливостей) заслуговує на гідне з нею поводження з боку всіх інших осіб. Тому і заборонено застосування до людей тортур чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження і покарання, а також заборонено піддавати особу медичним чи науковим досліддам без її вільної згоди.

Отже, Європейська конвенція з прав людини є потужним важелем для впливу на покращення умов ув'язнення та здоров'я людей, які перебувають у тюрмах. Рівень наданого захисту залежить від багатьох факторів, включаючи розуміння суддями наслідків поганих умов для здоров'я людей, які перебувають у в'язниці і можуть бути покращені стратегічним мисленням та судовими процесами.

Література

1. Цебенко С. Особливості захисту ЄСПЛ не зазнавати катування та інших форм жорстокого поводження та покарання // Вісник Національної академії правових наук України. 2018.
URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/aug/17845/8.pdf>.
2. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
4. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 3 вересня 1953 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: [наук.-метод. посіб. для суддів] / Т.І. Фулей. 2-ге вид., випр., допов. К. 2015. 208 с.
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Гефген проти Німеччини» (Gäfgen v. Germany) від 30.06.2008 р. URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/5592512/5592512.htm>
7. The Greek case. Yearbook of the European Convention on Human Rights. № 12. 1969.
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (Irlande c. Royaume-Uni) від 18 січня 1978 р. URL: <http://www.rpoi.narod.ru/echr/translation/translation/ireland.htm>
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Прайс проти Сполученого Королівства» (Case of Price v. the United Kingdom) від 10.07.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_073
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Берктай проти Туреччини» (Affaire Berktaı v. Turquie) від 01.03.2001 р. URL: <http://protivpytok.org/precedentnye-dela/espch/berktaj-protiv-turcii>
11. Рішення ЄСПЛ у справі «Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey) від 18 грудня 1996 р. URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/aksoj-protyv-turtsyy/>
12. Merrills J. G. The development of international law by the European court of Human Rights/ J. G. Merrills. Manchester: MUP, 1993. 623 p.

13. Рішення ЄСПЛ у справі «Джазар проти Македонії». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22813762%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-79411%22%5D%7D>
14. Рішення ЄСПЛ у справі «Карабет та інші проти України» від 17.04.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c69
15. Livingstone S. Prisoners' rights in the context of the European Convention on Human Rights. *Punishm Soc* 2000; 2: 309–24.
16. Рішення ЄСПЛ у справі «Махмут Кайя проти Туреччини» (Mahmut Kaaya v. Turkey) від 28.03.2000 р. URL: <https://precedent.in.ua/2015/12/16/kajya-protyv-turtsyy/>
17. Anagnostou D., Skleparis D. Human rights in European prisons: can the implementation of Strasbourg court judgments influence penitentiary reform domestically? In: Daems T, Robert L, eds. *Europe in prisons: assessing the impact of European institutions on national prison systems*. Cham: Springer, 2017: 37–77.
18. Рішення ЄСПЛ у справі «JMB та інші проти Франції» від 30.01.2020 р. URL: <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/france-european-court-of-human-rights-finds-france-in-violation-of-european-human-rights-convention-due-to->

References

1. Tsebenko S. Spetsializovani v Yevropi Sudovi pravdyvi lyudy ne zaznaly stvorenniya ta inshykh form zhorstokoho pokhodzhennya ta pokarannya // *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrainy*. 2018. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/aug/17845/8.pdf>.

2. Zahal'na deklaratsiya pravdyvoyi lyudyny, pryynyata Heneral'na Asambleya OON vid 10 hrudnia 1948 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnia 1966 r. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
4. Konventsiya pro zakhyschenoho pravdyvoyi lyudyny i faktychno zvil'nylasya vid 03.09.1953 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Fulei T. I. Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav lyudyny pry zdiisnenni pravosuddia: Naukovo-metodychnyi posibnyk dlia suddiv. 2-he vyd. vypr., dopov. Kyiv. 2015. 208 p.
6. Rishennya YESPL u spravi «Hefhen proty Nimechchyny» vid 30 chervnya 2008 r. // URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/5592512/5592512.htm>
7. The Greek case. Yearbook of the European Convention on Human Rights, № 12, 1969.
8. Rishennya YESPL u spravi «Irlandiya proty Spoluchenoho Korolivstva» vid 18.01.1978 r. URL: <http://www.rpoi.narod.ru/echr/translation/translation/ireland.htm>
9. Rishennya YESPL u spravi «Prays proty Spoluchenoho Korolivstva» vid 10.07.2001 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_073
10. Rishennya YESPL u spravi «Berktaj proty Turechchyny» vid 01.03.2001 r. URL: <http://protivpytok.org/precedentnye-dela/espch/berktaj-protiv-turcii>
11. Rishennya YESPL u spravi «Aksoy proty Turechchyny» vid 18 hrudnya 1996 r. URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/aksoj-protyv-turtsyy/>
12. Merrills J. G. The development of international law by the European court of Human Rights/ J. G. Merrills. Manchester: MUP, 1993. 623 p.

13. Rishennya YESPL u spravi «Dzhazar proty Makedoniyi». URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:\[%22813762%22\],%22itemid%22:\[%22001-79411%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:[%22813762%22],%22itemid%22:[%22001-79411%22]})
14. Rishennya YESPL u spravi «Karabet i inshi proty Ukrayiny» vid 17.04.2013 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c69
15. Livingstone S. Prisoners' rights in the context of the European Convention on Human Rights. Punishm Soc 2000; 2: 309–24.
16. Rishennya YESPL «Makhmut Kaiia proty Turechchyny» vid 28.03.2000 r. URL: <https://precedent.in.ua/2015/12/16/kajya-protyv-turtsyy/>
17. Anagnostou D, Skleparis D. Human rights in European prisons: can the implementation of Strasbourg court judgments influence penitentiary reform domestically? In: Daems T, Robert L, eds. Europe in prisons: assessing the impact of European institutions on national prison systems. Cham: Springer, 2017: 37–77.
18. Rishennya YESPL u spravi «JMB ta inshi proty Frantsiyi» vid 30 sichnya 2020 r. URL: <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/france-european-court-of-human-rights-finds-france-in-violation-of-european-human-rights-convention->